

Arap Şairi Mütenebbî'nin İlk Şiirlerindeki Edebi Sanat Düzeyi Üzerine Eleştirel Bir Okuma

A Critical Reading on the Level of Literary Art in the First Poems of al-Mutanabbî

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi (ROR ID: 00dzfx204)
İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
Associate Professor, Bilecik Şeyh Edebali University,
Faculty of Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric
Bilecik/Türkiye
adnan.arслан@bilecik.edu.tr | orcid.org/0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 28 Nisan / April 2024

Kabul Tarihi | Accepted: 6 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2024

Atıf | Cite as: Arslan, Adnan, "Arap Şairi Mütenebbî'nin İlk Şiirlerindeki Edebi Sanat Düzeyi Üzerine Eleştirel Bir Okuma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2024/1), 264-284.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Arap Şairi Mütenebbî'nin İlk Şiirlerindeki Edebi Sanat Düzeyi Üzerine Eleştirel Bir Okuma

Öz

Bu çalışmada, Abbasi dönemi Arap şiirinin öne çıkan ismi Mütenebbî'nin (ö. 354/965) çocukluk ve erken gençlik döneminde söylediği şiirlerinin edebi sanatlar açısından eleştirisi amaçlanmıştır. Bu suretle, Mütenebbî'nin gençlik yıllarında edindiği deneyimlerin ve duyguların şiirlerine nasıl yansıdığı, onun dil, tema ve üslup kullanımının niteliği ve çağının kültürel ve toplumsal bağlamı içinde nerede durduğu, onun olgunluk öncesi şiirlerinde, önceki edebi mirasın ve diğer şairlerin etkileri gibi hususlar aydınlatılmak istenmiştir. Makalede, Mütenebbî'nin gençlik yıllarındaki şiirlerinin onun olgunluk dönemi eserlerine nasıl bir temel oluşturduğu ve onun edebi gelişimine nasıl katkı sağladığı incelenmiştir. Mütenebbî üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük çoğunluğunun olgunluk öncesi döneme çok eğilmediği görülmektedir. Hâlbuki şairin çocukluk ve erken gençlik döneminde kaleme aldığı şiirlerin de sanatsal açıdan kritiğe değer yönleri olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu nokta, çalışmanın önem ve özgünlüğünü teşkil etmektedir. Çalışmada yöntem olarak içerik analizi benimsenmiştir. Buradan hareketle önce şiirlerin beyan sanatları açısından tahlili yapılmıştır. Şairin özellikle başarılı bulduğumuz istiare ve teşbih uygulamaları seçilmiş ve bu beyitlerin şerhleri üzerinden edebi sanatlar incelenmiştir. Çalışmanın eleştirel yönünün ön plana çıkarılması amacıyla şairin başarısız bulunan istiare ve teşbih örneklerinin kritiği yapılmıştır. Görüldüğü kadarıyla Mütenebbî'nin bu dönemde söylediği şiirlerinde olgunluk döneminde yakaladığı seviyeyi aratmayacak nitelikte ifade biçimleri bulunmaktadır. Çalışmada örneklerine yer verdiğimiz bu beyitlerde şairin edebi bir dehaya sahip olduğunun alamet ve işaretleri kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. Şair, bu sanatları başarılı bir şekilde kullanmakla kavramlar ve duyguları somutlaştırarak ifade etmiş, okuyucusunun duygu dünyasına dokunmuştur. Şairin başarılı bulduğumuz istiare örneklerinde, derinlikli ve katmanlı anlamlar saklıdır. Bunun dışında bazı teşbih ve istiare örneklerinde de şairin henüz olgunluğa ermediğini gösteren zayıf, niteliksiz ve edebi duyarlılığı rahatsız edecek türden ifadeleri vardır. Çalışmada şairin bu döneme ait şiirleri; tehallus, hüsn-ü hatime vb. sanatlar açısından da incelenmiştir. Şair, Arapların diğer milletlerin felsefi birikim ve kültürel miraslarından etkilendiği bir dönemde yaşamıştır. İşbu etkinin şairin erken dönem şiirlerinde felsefi eğilim şeklinde tezahür ettiği tespit edilmiştir. Bu türden beyitler çalışmada ayrı bir başlık halinde incelenmiştir. Mütenebbî'nin olgunluk dönemi şiirlerine kıyaslandığında oldukça yetersiz ve başarısız bulduğumuz beyitleri müstakil bir başlık altında ayrıca ele alınmıştır. Çalışmada geniş bir şekilde yer verdiğimiz diğer bir başlık altında şairin abartılı anlatımları incelenmiştir. Burada şairin abartılı anlatımlarda epey bir aşırıya kaçmaya çocukluğundan itibaren yatkın olduğu düşüncesini uyandıran beyitler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın en önemli bulgularından birisi olarak şu tespit edilmiştir ki Mütenebbî, küçüklüğünden itibaren büyük bir şair olacağının farkındadır. İçindeki edebi melekenin bilincinde olmuş ve pek çok şiirinde aşırı düzeyde iftihar etmekten kendini alamamıştır. Buradan hareketle, şairin kendi benliğini bu derecede yüceltmiş

biri olarak edebi hayatına başladığı ve aşırı özgüvenin verdiği motivasyonla en iyi şair olma potansiyelini sonuna kadar zorladığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili belagati, Arap şiiri, Mütenebbî, Abbasi şiiri, Methiye.

A Critical Reading on the Level of Literary Art in the First Poems of the Arab Poet al-Mutanabbî

Abstract

This study aims to criticize the poetry of al-Mutanabbi, a prominent figure of the Abbasid period Arabic poetry, in terms of literary arts in his childhood and early youth. In this way, it seeks to illuminate how the experiences and emotions of al-Mutanabbi's youth are reflected in his poetry, the nature of his use of language, theme and style, and where he stands within the cultural and social context of his time, as well as the influence of previous literary heritage and other poets on his pre-maturity poetry. The article examines how al-Mutanabbi's poetry in his youth laid the foundation for his mature works and contributed to his literary development. It is observed that the majority of academic studies on al-Mutanabbi do not focus much on his pre-maturity period. However, it has been determined that the poems written by the poet during his childhood and early youth also have aspects worthy of artistic criticism. Therefore, this point constitutes the importance and originality of the study. Content analysis was adopted as the method of the study. From this point of view, the poems were first analyzed in terms of declarative arts. The poet's applications of metaphor and simile, which we find particularly successful, were selected and literary arts were analyzed through the commentaries of these couplets. In order to emphasize the critical aspect of the study, the poet's unsuccessful examples of metaphor and simile were criticized. As far as we can see, al-Mutanabbi's poems in this period contain forms of expression that do not seek the level he reached in his maturity. In these couplets, examples of which are given in this study, the signs and indications of the poet's literary genius are strongly felt. By using these arts successfully, the poet expresses abstract concepts and emotions in a concrete way, touching the emotional world of the reader. Deep and layered meanings are hidden in the poet's successful examples of metaphor. On the other hand, there are some examples of simile and metaphor that show that the poet has not yet reached maturity, and his expressions are weak, unqualified and disturbing to literary sensibility. In this study, the poet's poems of this period are also analyzed in terms of the arts such as tehallus, hüsn-ü hatime, etc. The poet lived in a period when the Arabs were influenced by the philosophical knowledge and cultural heritage of other nations. It has been determined that this influence manifested itself in the form of philosophical and wisdom tendencies in the poet's early poems. Such couplets are analyzed under a separate heading in this study. al-Mutanabbi's couplets, which we find quite inadequate and unsuccessful when compared to the poems of his maturity period, are discussed separately under a separate heading. Under another heading, which we cover extensively in the study, the poet's exaggerated narratives are analyzed. Here we focus on couplets that suggest that the poet was prone to exaggeration from his childhood. One of the most important findings of the study is that al-

Mutanabbi was aware from his childhood that he would become a great poet. He was conscious of his literary talent and could not help boasting of his megalomaniacal level in many of his poems. From this point of view, it can be said that the poet began his literary life as someone who exalted his own self to this extent and pushed his potential to become the best poet to the limit with the motivation given by overconfidence.

Keywords: Arabic rhetoric, Arabic poetry, al-Mutanabbi, Abbasid poetry, Eulogy.

Giriş

Arap edebiyat tarihinde adından, Mütenebbî kadar çok bahsettiren ikinci bir şairin olmadığı söylene bu hüküm mübalağa olmayacaktır. Kimdir Mütenebbî? Bu soruya tabakât-terâcim kaynaklarından cem edilmiş basmakalıp biyografik bilgiler ile cevap vermeye elbette çalışmayacağız.¹ Çünkü Mütenebbî, Arap edebiyatı araştırmacıları nezdinde, tanıtılmaya gerek duyulmayacak kadar ünlü bir şairdir. Bu satırlara şahit olan kişiler büyük ihtimalle Arap edebiyatına aşina kimseler olacaklardır. Dolayısıyla kendilerine Mütenebbî'nin hayatı, şairliği ve büyüklüğü hakkında –Türkçe tek bir kaynağa atıfta bulunma dışında-² tafsilat vererek zaman kaybetmeye gerek duymuyoruz.

Mütenebbî şiirlerinin şerh edilmeye değer olduğunu ilk çağdaşları fark etmiştir. Yakın dostu İbn Cinnî'den (ö. 392/1002)³ muasırımız Mahmûd Şâkir'e (1909-1997)⁴ kadar -mübalağa değil- yüzlerce edebiyat eleştirmeni asırlar boyu onun divanı ile meşgul olmuşlardır. Mütenebbî divanı üzerine telif edilmiş şerhlerin Arap edebiyatı açısından katma değeri fark edilmiş olmalı ki bu çalışmalar üzerine dahi karşılaştırmalı akademik incelemeler yapılmıştır.⁵ Şair, sadece edebiyat eleştirmenleri değil, edebi metinleri bilimsel bir araştırma objesi olarak gören akademisyenler nezdinde de büyük bir ilgi görmüştür. Şairin divanındaki kasidelerin önemli bir kısmı incelenmiştir. Bu bağlamda; *Ahyâ ve Eyser*,⁶

¹ Şairin hayatı hakkında ayrıntı için bk. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-ayân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/123; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 12/247; Ebü Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417/1998), 4/326; Ebü Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî, *Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî ve mâ lehü ve mâ 'aleyh*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: Mektebetu Huseyn et-Ticâriyye, ts.), 66; Ebü'l-Hasen Alî b. Abdilazîz b. el-Hasen el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih*, thk. Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: Matbaatu İsâ el-Bâbî, ts.).

² İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/195-200.

³ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Fesrü şî'ri'l-Mütenebbî*, thk. Ridâ Recep (Dimeşk: Dâru'l-Yenâbî, ts.).

⁴ Mahmûd Muhammed Şakir, *Kitâbu'l-Mütenebbî* (Kahire: Şeriketu'l-Kuds, 1977).

⁵ Muhammed Ali Muhammed Cevder, *Şurûhu Dîvânî'l-Mütenebbî: Dirâsetu Muvâzene fi'l-menâhici ve't-tatbîk* (Libya: Tarâblus Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili Bölümü, Doktora Tezi, 2009-2010).

⁶ Elif Nur Ömeroğlu, "Metindibilim Açısından el-Mütenebbî'nin Ahyâ ve Eyser İsimli Kasidesinin Analizi", *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)* 6/1 (2023), 37-59.

Dayfun elemme bi-ra'sî,⁷ *Kefâ bike dâen*⁸ vb. onlarca kaside makale düzeyindeki akademik araştırmaların konusunu teşkil etmiştir. Şairin divanının tamamına yönelik belirli bir kavram, disiplin yahut edebî sanat çerçevesinde araştırmalar da bolca mevcuttur. Methiyelerindeki estetiklik,⁹ semiyotik,¹⁰ psikolojik¹¹, intihal,¹² tariz,¹³ gurbet,¹⁴ hikmet,¹⁵ hazf,¹⁶ istisna,¹⁷ tekit nûnu,¹⁸ ism-i tasgir¹⁹ vb. açılardan yüzü aşkın çalışma Mütenebbî divanına odaklanmıştır.

Mütenebbî divanı kendi içinde, şairin hayatındaki önemli dönüm noktaları esas alınarak kronolojik taksime tabi tutulmuştur. Seyfûddeve sarayında geçirdiği 9 yılda söylediği şiirler *Seyfiyyât*, Mısır'da bulunduğu dört yılda söyledikleri *Kâfûriyyât* vb. şeklinde tasnif edilmiştir. Mütenebbî'nin bu dönemlerde söylediği şiirleri müstakil akademik araştırmalara konu olmuştur.²⁰ Şairin bir de henüz sanatsal açıdan olgunluk öncesi diyebileceğimiz bir dönemi vardır. Mütenebbî'nin şiir söylemeye başladığı yaş, alanda uzmanlaşmış Régis Blachère'ye göre tahminen 10'dur.²¹ Arapçada صبي denilen çocukluk yahut erken gençlik zamanlarında söylediği bu şiirlerinin edebî sanatlar ve üslup açısından müstakil bir çalışmada henüz ele alınmadığını gördük. Hâlbuki şairin edebî bakımdan geçirdiği merhalelerin ilk durağı olan çocukluk yıllarında söylediği şiirlerde, sanat hayatına yönelik ne tür işaret

⁷ İlhâm Abdulazîz, "el-İstiâre ve't-temâsuku'n-nassî diâsetun fi kasîdeti'l-Mutenebbî dayfun elemme bi-ra'sî", *Mecelltu Kullîyyeti Dâri'l-Ulûm* 65/1 (2024), 171-232.

⁸ Muhammed Ebû Subeyh – Abdullâh el-Anber, "Kırâatun fi Kasîdeti Kefâ bike dâen li'l-Mutenebbî", *Dirâsât* 48/3 (2021), 22-35; Şezâ Atâ Cerrâr, "Kasîdetu'l-Mutenebbî el-yâiyye kefâ bike dâen en tera'l-mevte şâfiyen dirâsetun tahlîliyye", *Mecelltu Ma'ârif* 15 (2014), 109-126.

⁹ Umrâvî Şefika, *Tecelliyâtü kasîdeti'l-medhi fi şî'ri'l-Mutenebbî: Dirâsetün fenniyyetün cemâliyye* (Ümmü'l-Bevâki: el-Arabî b. Muheydi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

¹⁰ Lüeyy Mahmûd Muhammed Ebû Ridvân, *Cumûu'l-kille fi dîvânî'l-Mutenebbî ve delâletüha'l-belâğîyye* (Kudüs: Kudüs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

¹¹ Rulâ Hâlid Muhammed Gânim, *el-Âhâr fi şî'ri'l-Mutenebbî* (Filistin: Necah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

¹² Melike Ali Kâzım el-Haddâd, *Serikâtu'l-Mutenebbî fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm* (Kûfe: Kûfe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002).

¹³ İbrâhîm Sâlihî, *et-Ta'rîd fi medâihi'l-Mutenebbî* (Cezayir: Muhammed Haydar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009).

¹⁴ Bilâl Mahmûd Ya'kûb Sâlih, *el-İğtirâb fi şî'ri'l-Mutenebbî* (Amman: Haşimi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

¹⁵ Sâmiye Medverî, *Şî'ru'l-Hikme beyne'r-ru'yeti'l-felsefiyye ve'l-melfûzu'n-nefsî inde'l-Mutenebbî* (Cezayir: Akîd el-Hâc Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009-2010).

¹⁶ Züheyr Muhammed İkbâ el-Arûd, *el-Hazfu fi şî'ri Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî* (Yermük: Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

¹⁷ es-Sâdik Cum'a Alî, *el-İstisnâ fi şî'ri'l-Mutenebbî* (Sudan: Ummu Durmân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005).

¹⁸ Muhammed Ahmed Surûr Hamed, *Nûnâ't-te'kid fi şî'ri'l-Mutenebbî* (Sudan: Ummu Durmân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, ts.).

¹⁹ Mûsâ eş-Şâir, "et-Tasgîr fi şî'ri'l-Mutenebbî", *Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Urdunî* 23-24 (Haziran 1984), 39-65.

²⁰ Örnek çalışmalar için bk: İbrahim Esîkâr, "Suhriyyetu'd-Tedât ve'l-mufârakati'l-mecâziyye fi Kâfûriyyâti'l-Mutenebbî" *Mecelletu Alâmât*, 40 (2013), 133-141; İbrâhîm Sâlihî, *et-Ta'rîd fi medâihi'l-Mutenebbî'l-Kâfûriyye* (Biskra: Muhammed Khider Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009), 82; Esat Ayyıldız, "El-Mutenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 497-518.

²¹ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî: Dirâsetun fi't-târîhi'l-edebî*, çev. İbrâhîm el-Kilânî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 44.

ve alametler olduğu önem arz etmektedir. Buna matuf olarak çalışmada, şairin ilk söylediği şiirler şiir sanatı açısından önemli gördüğümüz hususlar muvacehesinde tenkide tabi tutulacaktır.

Çalışmaya geçmeden önce şairin çocukluk dönemine ait şiirlerin tespitinde esas aldığımız yöntemi belirtmek gerekmektedir. Mütenebbî divanı üzerine en ciddi şerh çalışması olarak görülen Vâhidî (ö. 468/1076) şerhinde yazar, şairin şiirlerini şerh ederken ilk kasidelerin başında قَالَ فِي صَبَاهُ “çocukluğunda şöyle söyledi” şeklinde bir kayıt düşmektedir.²² Vâhidî’nin bu şekilde zamansal bilgi verdiği son şiiri, beraber yolculuğa çıktığı bir arkadaşına hitaben söylediği dört beyitlik bir şiiridir. Vâhidî’nin bu notunu esas alarak bundan sonraki şiirleri araştırma kapsamına dâhil edilmemiştir.

1. İlk Şiirlerinde Dikkat Çeken Edebi Sanatlar

1.1. İstiare

Bir beyan biçimi olarak istiare, teşbihin iki rüknü olan müşebbeh (benzeyen) veya müşebbehun bihten (benzetilen) birinin hafzedilmesiyle elde edilen bir söz sanatıdır.²³ Sadece benzetilen rüknün zikriyle *musarraha* (açık), benzeyen rüknün zikriyle de *mekniyye* (kapalı) istiare yapılmış olur.²⁴ Arap edebiyatı araştırmalarında, Mütenebbî’nin bu sanatta deha derecesinde mahir olduğu ve Arap şiirinde istiare sanatının en zengin anlamlı örneklerini sunduğu ifade edilmiştir.²⁵

Aşağıdaki beyitte Mütenebbî ayrılığı, iki kişiyi birbirinden ayıran kimseye benzeter. Bu açıdan istiare içinde *teşhis* sanatı da söz konusu olmuştur:

أبلى الهوى أسفاً يوم النوى بدني وَفَرَّقَ الْهَجْرُ بَيْنَ الْجَفْنِ وَالْوَسَنِ

Firak günü aşk, üzüntüsünden benim bedenimi eskitti.

*Hicran da gözümle uykunun arasını ayırdı.*²⁶

Bu beyitte Mütenebbî, sevgilisinden ayrıldığı gün yaşadığı tükenmişliği dile getirirken hissettiği aşk ile elbisenin eskimesi arasında hayali bir anlam ilişkisi kurar. Kişi bir elbise giydiğinde, onu eğer zor koşullarda kullanmış ise haliyle bu kıyafet çabucak eskiyecektir. Şair, genç yaşında aslında terütaze olan bedenini, aşkın yorucu duygu yoğunluğu ile yaşlandırdığını ifade ederken أبلى fiilini kullanır. İkinci beyitte *teşhis* sanatına devam eder.²⁷ Bu kez aşk değil, ayrılık kişileştirilmiştir. Uyku ile gözün arasını ayıran acımasız birine benzetilen firak, uykusuzluğun nedeni olarak takdim edilmiştir. Bu beytin işaret ettiği üzere kalpteki aşk, üzerine giydiği beden elbisesini içeriden vurduğu can yakıcı darbeleriyle

²² Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî Nisâbüri, *Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî* (Beirut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1419/1999), 324.

²³ Ebü Ya'küb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987), 369.

²⁴ Sekkâkî, *Miftâh*, 373.

²⁵ Örnek çalışmalar için bk. Muveylih Sumeyye, “The Manifestations of the Artistic Image in the Praise of Al-Mutanabbi - Metaphor and Analogy as a Example”, *Meceletu'l-Kâri' di'd-dirâsâti'l-edebîyye* 5/2 (2022), 263-276; Muhammed Fârih, the Metaphor and its Pilgrim Effect in the Poetry of Abu al-Tayeb al-Mutanabi -an Argumentative, Deliberative Approach, *Mecelletu'l-Mevrûs* 9/2 (2021), 327-335.

²⁶ Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî el-Mütenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî* (Beirut: Dâru Beyrut, 1403/1983), 7.

²⁷ Teşhis, *Hayvanlara, bitkilere, cansız ve soyut varlıklara insanlara ait özellikler nisbet etme anlamında edebiyat terimidir*. İsmail Durmuş, “Teşhis”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/565.

yıpratıp eskiten bir kişidir. Ayrılık ise bedeninin en çok muhtaç olduğu uykudan kişiyi mahrum bırakan diğer bir kişidir. Uykunun gerçekleşebilmesi için göz ile uykunun buluşması gerekir. Ancak ayrılığın hicranı gelir, uyku için elzem olan bu buluşmaya engel olur. Bu beyitte şairin çocukluk çağına rağmen başarılı bir istiare örneğini sunduğunu görürüz. *Hevâ* ve *hecr* kelimelerini merhametsiz kişilere benzetmiş ancak bu kişileri zikretmeyerek *istiare-i mekniyye* sanatını uygulamıştır. Diğer taraftan bu beyitte şairin *أسفأ* mastarını getirmesi ilk şiir oluşun acemiliğine bağlanmıştır. Bu görüşe göre Mütenebbî, kelimeyi sadece vezni tutturabilmek için söylemiştir; gereksizdir.²⁸

Şairin edebi sanatlarda doğuştan gelen bir yeteneğe sahip olduğunu gösteren aşağıdaki beyitte, istiare sanatının diğer bir başarılı örneği görülmektedir:

إلى فَنَى يُصْدِرُ الرَّمَاخَ وَقَدْ أَنهَلَهَا فِي الْقُلُوبِ مَوْرِدُهَا

*Bir gence ki mızrakları, kalplerde kaynağı sulamış bir halde geri alır.*²⁹

Bu beyitteki edebi dilin karmaşıklığından dolayı şârihler, uzun uzadıya izah etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Mütenebbî divanının şârihlerinden Vâhidî'nin izahına göre, burada kastedilen anlam şudur: Şairin övdüğü kişi, savaş sırasında mızraklarını düşman askerlerinin üzerine doğru attığında bu mızrakları, ölmüş cesetlerin yüreklerinden sökerek tekrar geri alır. Geri aldığı mızraklar, kana bulanmış olur.³⁰ Şair, bu mızrak atarak düşman öldürme, sonra da mızrağı askerinin kalbinden çıkarma sahnesini, Araplar nezdinde bilinen diğer bir sahnenin ayrıntıları ile bütünleştirir. Burada kapalı istiare sanatını kullanarak teşbihin hayali imgeler oluşturmaya zemin hazırlar. Çölde yaşayan Araplar için su kuyusu yahut pınar hayatı bir anlam taşır. Zira kavurucu çöl sıcaklarında böyle bir su kaynağı, susuzluk çeken sahra sakinleri yahut kervan üyeleri kişiler büyük bir nimettir. Şair beytin ikinci mısraında, su kuyusu yahut pınarın kana kana su içirmesinde kullanılan *أنهل* fiiliyle teşhis sanatı yapar. Zira insanlar, bir pından kana kana su içer; fakat suyu içiren pınarın kendisi değildir. Dolayısıyla burada, su kaynağını yoldan gelip geçene su ikram eden bir sakaya benzetme söz konusudur. Övülen kişinin mızrakları, bir su kaynağına uğrayıp kana kana su içen hayvanlara benzetilmiştir. Buna göre her iki sahne arasındaki anlam uyumu şu şekilde tahakkuk etmektedir: Çölde son derece susamış bir kişi yahut hayvan, su kaynağına gidince nasıl kana kana su içer; aynı onun gibi övülen kişinin attığı mızraklar da düşman askerlerinin kalplerine saplanır ve oradan oluk oluk akan kanları adeta içer. Tekrar edilecek olursa; susuzlukta membaa rast gelmiş kişi yahut hayvan nasıl su içiyorsa düşman askerlerini gören mızraklar da yüreklerden öyle kan içiyor demektir. Görüldüğü gibi şairin bir beyte sıkıştırdığı edebi sanatlar bir paragraf izahı gerekli kılmıştır. Burada meziyet, istiare sanatını başarılı bir şekilde uygulanması ile mümkün olmuştur.

²⁸ Tâhâ Hüseyin, Ma'al-*Mutenebbî* (Birleşik Krallık: Muessesetu Hindâvî, 2013), 33.

²⁹ Mütenebbî, *Divân*, 9.

³⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri, *Şerhu Divâni'l-Mütenebbî* (Beirut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1419/1999), 103.

Bu beyte istiare sanatı açısından bakıldığında عَنْ يُصَدِّرُ fiilinde istiare-i mekniyye vardır. Zira fiilin asıl anlamı mızrak atmak değil, suya götürülmüş hayvanları geri getirmektir.³¹ Suya gitmek anlamındaki ورد fiilinin zıt anlamlısıdır.³² Burada karine, الرَّمَاخ “mızraklar” kelimesidir. Diğer taraftan beyte tüm olarak bakıldığında istiare-i temsiliyye söz konusudur. Birbirleriyle benzerlik arz eden iki sahneye yukarıdan bakılmış ve benzerlik noktaları ustaca tatbik edilmiştir. Bu iki sahne şudur: Bir tarafta su içip gelen hayvanlar, diğer tarafta kan döküp yüreklerden çekilen mızraklar.

Şairin istiare sanatındaki maharetini gördüğümüz diğer bir beytinde, hayatın gerçek güzelliğinin ancak kavga ve savaş yoluyla onurunu korumakta olduğu ifade edilir:

وخضرة ثوب العيش في الخضرة التي أرتك احمرار الموت في مدرج النمل

*Hayat elbisesinin yeşilliği, kılıçtaki ölümün kızılığını sana gösteren yeşilliktedir.*³³

Türkçede, herhangi bir işin çok zor, çok çetin hale geldiğini ifade etmek için *kızıştı* tabiri kullanılmaktadır. Örneğin; savaşın çok şiddetli seyrettiğini anlatmak için savaş kızıştı denir ki kelimenin kökü kızıl yani kırmızı olmaktır. Öfke/zorluk ile kırmızı/kızıl ilişkisinden dolayı olmalı ki kişi çok öfkelenildiğinde kızmak ve savaş çok şiddetlendiğinde kızışmak denir. Türkçede mevcut olan bu renk-eylem ilişkisi Arapçada da aynen geçerlidir. Arapça, kızarmak anlamına gelen لَحْمَرًا mastarı savaşın kızışması için de kullanılır. Yukarıdaki beyitte şair, hayatı bir elbiseye benzetir. تَوْبُ الْعَيْشِ “hayat elbisesi” izafet tamlaması ile *beliğ teşbihte* bulunur.³⁴ Bilindiği üzere belîğ teşbihlerde benzetme yönü ve edatı zikredilmez. *Elbisenin yeşilliği* derken herhangi bir bitkinin yeşil olduğu vakit halini zihinde canlandırmak ister. Bitkinin yeşil rengi; canlılık, güzellik, tatlılık, çekicilik vb. imgelere semboldür. Öyle ise *hayat elbisenin yeşilliği* derken burada kapalı bir istiare söz konusudur. Şair, hayatın güzelliğini yeşil bir bitkiye benzetmiştir. *Müşebbehun bih* olan bitki zikredilmeden onun lazımı olan خُضْرَةً “yeşillik” zikredilmiştir. Beyitte خُضْرَةً iki kez geçer. Tekrarlanan ikinci خُضْرَةً ile kastedilen yine tatlılık ve canlılıktır. Bu ikinci خُضْرَةً “yeşillik” ise ancak ölümün kızardığı vakitte hâsıl olmaktadır. Ölümün kızılığının zuhur ettiği an ile kastedilen, çetin savaşlardır. Öyle ise kişi, hayatın güzellik ve canlılığına talipse bunu kavga ve mücadelede aramalıdır. Dolayısıyla beyti kısaca; *hayatın yeşilliği savaşın kızılığındadır* şeklinde özetlemek mümkündür.

1.2. Mübalağalı Anlatımlar

Şiir dilinin olmazsa olmazı hususiyetlerinden birisi de onun etki gücünü çoğu zaman mübalağalı anlatımlardan almış olmasıdır. Türkçe mübalağa/abartı denildiğinde çağrışım olumsuz iken söz konusu şiir olduğunda ve mübalağa da yerli yerince yapıldığında bir sanattır.³⁵ Mübalağalı anlatımların gerçek

³¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 4/449. (15 Cilt)

³² Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mekâyisu'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/337. (6 Cilt)

³³ Mütenebbî, *Dîvân*, 14.

³⁴ Abdulaziz Afîk, *İlmü'l-beyân* (Beyrut: Dâru'n-Nahda, 1982), 105.

³⁵ Ebü Hâmid Bahâüddin Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, thk. Adülhamîd Hindâvî (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1423/2003), 2/260. (2 Cilt)

dışı olduğu iddiasıyla yalan kabul edilip tümünden yok sayılması edebiyatçılar tarafından isabetli bulunmamıştır. Fakat her şeyin ifrat ve tefriti olabileceği gibi mübalağanın aşırılıkları söz konusudur.³⁶ Amaç, sakınılması gereken bir şeyin vahametini anlatırken korkutma yahut tam tersi özendirip teşvik etme olduktan sonra bu türden abartılı anlatımların sakıncası olmadığına en büyük kanıtı Kur'ân'daki bazı âyetlerin bu üsluba yer vermesi olduğu söylenmektedir.³⁷ Bu sanat, Arap dilinde o denli önemlidir ki sarf/morfoloji ilminde mübalağa siygası şeklinde bir form bulunmaktadır.

Mütenebbî'nin hayal gücünü zorlayan abartılı anlatımlara oldukça sıklıkla yer veren bir şair olduğu bilinmektedir. Hatta onun mübalağa konusundaki sık kullanımları, araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve bu başlıkta bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.³⁸ Özellikle methiyelerinde övgüde bulunmak istediği zamanlarda, bu abartılı ifadeler kimi zaman şaşırtıcı kimi zaman da itici gelebilecek niteliktedir. Mütenebbî şiirleri üzerine edebi tenkitte bulunan birçok müellif, şairin muhal derecesine varan bu mübalağalarını eleştiriye tabi tutmuşlardır.³⁹ Şairin bu özelliğinin çocukluk zamanında da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitte abartılı anlatıma şairin ne denli önem verdiği görülmektedir:

كفى بجسمي نحولاً أننى رجلاً لولا مخاطبتي إياك لم ترني

Bedenimin zayıflığı öyle bir hadde baliğ olmuş ki

Seninle konuşmasam beni göremeyeceksin.⁴⁰

Arap gazel şiirinde, şairlerin aşkın kendilerini düşürdüğü çileleri dile getirmeleri bir gelenektir. Şairler acılarını, kendilerine özgü üsluplarla aktarabilme konusunda birbirleriyle adeta yarış halindedirler. Dolayısıyla her şair, kendinden önce hiç akla gelmemiş orijinal ifadelerle acılarını tasvir etmeye özen gösterirler. Bu beyitte de Mütenebbî, aşkın getirdiği gamlı halini zayıflık üzerinden anlatmak ister. Aşkından dolayı öylesine bitap düşmüştür ki yemeden içmeden kesilmiştir. Açıkçası bir âşğın aşkından dolayı zayıflamasında bir özgünlük olduğu söylenemez. Gazelde bilinen bir hicran tasvirine şair, kendinden bir şeyler katmak ister. Zayıflığı o dereceye varmıştır ki adeta görünmez olmuştur. Eğer sevgilisi karşısına geçse onu neredeyse göremeyecektir. Zayıflığından dolayı görünmez bir hale dönüşen şairin varlığını gösteren tek şey konuşması olmuştur. Seslenmese fark edilmeyecek derecede cılız bir hale dönmüş şair, sevgilisinin ilgisini çekmeye çalışır. Bir insanın aşkından dolayı yeme içmeden kesilmiş olması beklendik bir durum olsa da bu zayıflığın görünmezlik haline dönüşmesi imkânsızdır. Bunun aklen muhal olduğunu şair de behemehâl bilir. Ancak burada önemli olan bu abartının edebi açıdan zevkiselim sahibi bir kulağa nasıl geldiğidir. Şairin buradaki abartılı anlatımı, daha sonraki şiirlerine nispeten henüz olgunluğa ermemiş bir seviyeyi temsil etmektedir. Zira her ne

³⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fi şinâ'ati'l-inşâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1407/1987), 2/213. (14 Cilt)

³⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. İbrahim Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 109.

³⁸ Mustafâ Alyân, *Siygatu'l-mubâlağa fi şî'ri'l-Mutenebbî* (Ürdün: Haşimiyye Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

³⁹ Yûsuf el-Bedî, *eş-Şubhu'l-münebbî 'an hayâsiyyeti'l-Mutenebbî*, thk. Mustafâ es-Sekâ, Muhammed Şitâ (Beyrut: Dâru'l-Maârif, ts.), 375.

⁴⁰ Mütenebbî, *Dîvân*, 7.

kadar methiyede övülen kişinin toplum nezdinde itibarının yüceltilmesi ve günümüz tabiriyle bir nevi PR (Public Relations) çalışması söz konusu olsa da gazelde böyle bir amaç yoktur. Şairin kişi ve kurumları yüceltmesi değil, duygularını samimi fakat etkileyici bir dille aktarması beklenir. Aşkından dolayı kişinin zayıfladığını dile getirirken görünmeyecek derecede inceldiğini söylemesi hiç inandırıcı olmadığı gibi çağrışımları bakımından da ifade kulağa hoş gelmez. Zira şairin abartısına göre hayalde canlanan âşık, şahsı görünmez fakat sesi duyulur cinnî gibi bir mahlûktur. Bu ise ürkütücü bir tasvirdir.

Aşkın, yaşattığı derdinden dolayı insanı bitkin düşüren hali, Mütenebbî'nin çocukluk yaşından itibaren dikkatini çekmiştir. Çünkü bu döneme ait diğer bir şiirinin teşbîb kısmında, yine başka bir açıdan zayıfladığını abartılı bir şekilde şöyle dile getirir:

وَحَيَالُ جَسْمٍ لَمْ يُخَلِّ لَهُ الْهُوَى لَحْمًا فَيُنْجِلُهُ السَّقَامُ وَلَا دَمًا

Cisim giymiş bir hayal ki aşk, ondan ne bir kan

Ne de bir et bıraktı ki hastalık onu zayıflatsın.⁴¹

Bir önceki beyitte olduğu gibi burada da Mütenebbî, sevgisinden dolayı yemeden içmeden kesildiğini ve zayıfladığını anlatmak ister. Bir önceki abartılı anlatım kadar olmasa da yine bu beyitte de hayalin şartlarını zorlayan bir durum vardır. Aşk, şairi kendisinden öylesine alıp götürmüştür ki bedeni, hayal ile gerçek arasında bir yerlerde dolaşır. Bedeni vardır ama et ve kemikten yoksun hayalvârî bir hüviyete bürünmüştür. Bu yüzden aşk hastalığının zayıflatacağı bir nesne de kalmamıştır.

Şairin aşkın hallerini abartılı bir dille aktardığı diğer bir şiirinde ise yukarıdaki beyte göre daha olgun bir tasvir söz konusudur. Aşağıdaki beyitte şair yine aşkın yaşattığı çileli hallerini tasvir ederken şöyle bir ifadeye başvurur:

شَابَ مِنَ الْهَجْرِ فَرَقُّ لِمَتِهِ فَصَارَ مِثْلَ الدَّمْعِ أَسْوَدَهَا

Ayrılıktan dolayı başım öyle beyazladı ki

Siyah olanı bile ibrişim gibi oluverdi.⁴²

Bu beyitte anlatılmak istenen, saçların aşktan dolayı beyazlamasıdır. İnsanların derdinden dolayı saçlarına aklar düştüğü bilinen bir olaydır. Şairin bu bilindik olaya kendine mahsus bir ifade ile özgünlük kazandırmak ister. İpeğin kalınca bükülmesiyle elde edilen iplik manasına gelen الدَّمْعُ kelimesiyle⁴³ Mütenebbî, saçlarının siyah kısmına işaret eder. Eğer beyitte şair, *saçlarım ipek iplik gibi bembeyaz oluverdi* deseydi bunda herhangi bir özgünlük söz konusu olamazdı. Zira beyaz saçın beyaz bir ipek ipliğine benzetilmesi beklendik bir teşbih olacaktı. Hâlbuki şair, başındaki en siyah saç dahi parlak beyaz ipekten ipliğe benzeterek beyaz olanın halini hayale havale eder. Açıkçası bu anlatımda muhal derecesinde bir abartı vardır; fakat bu, kulağa hoş gelen bir mübalağadır.

Mütenebbî şiirlerinde yeri geldikçe dini unsurlara da yer vermiştir. Olgunluk dönemine ait şiirlerinde olduğu gibi gençlik dönemindeki şiirlerinde de dini öğeleri kasidelerine taşıırken bunun

⁴¹ Mütenebbî, *Dîvân*, 15.

⁴² Mütenebbî, *Dîvân*, 8.

⁴³ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), 6/88.

sanatına katkı sunacağını düşünmüştür. Ancak şu var ki Mütenebbî, dini unsurları şiirine taşıırken kimi zaman övdüğü kişinin uğruna mukaddesatı incitecek derecede aşırılığa kaçır. Örneğin; aşağıdaki beytinde övdüğü kişiyi yücelteyim derken ulûhiyete mahsus bir takım sıfatlara onu teşrik eder ve Müslüman vicdanını rahatsız edecek ifadelerde bulunur:

أَنَا مُبْصِرٌ وَأَظُنُّ أَيَّ نَائِمٍ مَنْ كَانَ يَحْلُمُ بِالْإِلَهِ فَاحْلُمَا

Onu gözlerimle görüyorum; oysaki kendimi uykuda sanıyorum.

Allah'ı kim rüyada görebilirse ben de öyle rüyada görürüm.⁴⁴

Şaire göre övdüğü kişi, rüyalarda dahi görülemeyecek kadar yüce bir şahsiyettir. Öylesine büyüktür ki rüyalarda dahi görülmekten münezzehtir. Beytin ikinci mısraında övülen kişiyi tenzih ederken onun mertebesini Allah'ın şanı ile kıyaslamaya kalkışır. Allah, nasıl ki rüyada dahi müşahede edilmekten münezzehtir; öyle de övdüğü kişi de rüyalarda görülemez. Türkçeye aktarırken hayâ ettiğimiz bu ifadelerde, abartının değil aklın sınırlarını, Zat-i İlâhî'ye karşı takınılması gereken hürmetin hududunu dahi hoyratça çiğnendiği ortadadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Mütenebbî divanının tamamına vakıf olan kimseler açısından buradaki aşırılık alelade gelecektir. Çünkü onun şiirlerinde, ancak takdis-i ilâhî bağlamında söylenebilecek sözlerin insanlara methiye bağlamında sarf edildiği nadir değildir. Örneğin aşağıdaki beyitte, övdüğü kişiden bahsetmeyi tevhidin zikrinden daha tatlı bulduğunu dile getirirken herhangi bir nedamet izine rastlanmaz:

يَبْرَسُفْنَ مِنْ فَمِي رَشَفَاتٍ هُنَّ فِيهِ أَحْلَى مِنَ التَّوْحِيدِ

Ağzımdan öylesine öptüler ki onlar, tevhidden daha tatlı idi.⁴⁵

Şairin *gazel-i fâhiş* makamında⁴⁶ işin içine tevhibi karışırması ve sevgilinin dudaklarından aldığı hazzı tevhibin zikri ile kıyaslayıp onu buna üstün tutmasındaki çirkinliği ifade etmek için aşırılık tabiri dahi hafif kalmaktadır. Mütenebbî'nin mübalağalarında bu hataya düşmesinin bir nedeni, övgüde bulunurken coşkunluklarına kapılması ve edebiyatın sınırlarını akideye hanel verecek derecede geniş tutmasıyla ilgili olabilir.

2. Felsefi Mülâhazalar

Mütenebbî'nin şiirlerinde felsefi yaklaşımların bulunduğu açıktır. Şairin bu yaklaşımının onun karakteri ile ilgili olduğu söylenebilir. Zira şair çocukluk yıllarında da bu türden şiirler söylemeye eğilimli olduğu görülmektedir. Bunu teyit eden aşağıdaki beyitte şairin aşkın kökenine dair bir tespiti yer almaktadır:

يَا عَاذِلَ الْعَاشِقِينَ دَعْ فِتْنَةً أَضَلَّهَا اللَّهُ كَيْفَ تُرْشِدُهَا

Ey âşıkları ayıplayan! Bırak onları kınamayı ki

Allah'ın saptırdığı bir güruhu sen nasıl irşat edersin?⁴⁷

⁴⁴ Mütenebbî, *Dîvân*, 16.

⁴⁵ Mütenebbî, *Dîvân*, 19.

⁴⁶ Sevgilinin fiziki tasvirlerinde aşırıya kaçılmasını ifade eden bir kavramdır.

⁴⁷ Mütenebbî, *Dîvân*, 8.

İlk bakışta bu beyitte herhangi bir felsefi anlayışın izleri görülmez. Hâlbuki şair burada, aşkın mahiyetine ilişkin kadim bir tartışmaya işaret eder. Antik Yunan felsefesinden itibaren aşkın ne olduğu konusu tartışılmıştır.⁴⁸ Yunan filozoflarının bu konudaki görüşlerinin etkisiyle olmalı ki Arap edebiyatında *muhâdarât*, *ahbâr* gibi rivayet koleksiyonu⁴⁹ türü eserlerde aşkın mahiyet ve keyfiyetine dair aktarılan kavillerin ilkleri Yunan filozoflarına aittir.⁵⁰ Bazı İslam bilginlerinin de tercih ettiği görüşe göre iki kişi arasındaki aşk, *birbirini tamamlayan şeyler arasındaki ilişki* kabilindedir.⁵¹ Bir tür *cünun-u ilâhî* olan aşk,⁵² anlaşılan *ızdırârîdir* (irade dışı); *ihtiyârî* (tercihle) değildir.⁵³ Buna göre kişi, sevmediği bir kişiye kendi iradesiyle âşık olamaz. Aynı şekilde kişi âşık olduğu kişiye iradesiyle terk edemez. Şair bu tartışmaya işaret ederek “Allah’ın saptırdığı bir güruhu sen doğru yola götüremezsin” demektedir.

3. Kaside Hatimleri

Klasik Arap kasidesinde sanatla ilgili kalite kıstaslarından birisi de şairin son beyitteki başarısıdır. İster şiir olsun ister nesir, şairin sözlerine son verirken hissiyata dokunan bir zarafet, kulağa hoş gelen bir halavet ve zihinde etki uyandıran bir cezalet üzere hüsn-i hatimede bulunması icap eder.⁵⁴ Edebiyatçıların *hüsnü’l-makta’*, *berâ’atu’l-makta’* gibi farklı isimlendirmelerle terim haline getirdikleri bu sanatla son beyit, yemekten sonra yenen tatlının damakta bıraktığı tat gibi olur.⁵⁵ Kasideyi son derece etkili bir üslupta bitirmek icap eder; zira dinleyicinin kulağında en son kalacak söz odur. Okunan kasideden ezberlenme ihtimali en yüksek olan beyit de odur.⁵⁶

Müteabbî’nin olgunluk dönemi öncesi söylediği kasidelerini çoğunlukla estetik bir şekilde bitirme gayreti içinde olduğu görülmüştür. Bu hatimelerde ilk şiirleri olmasına rağmen nispeten başarılı olduğu söylenebilir. Örneğin şairin bir şiiri, şu beyit ile hitama erer.

يا مَنْ إِذَا وَهَبَ الدُّنْيَا فَقَدْ بَجَلَا أَرْجُو نَدَاكَ وَلَا أَخْشَى الْمِطَالَ بِه

Ben senin ihsanını umut eder; geciktirmenden de hiç korkmam.

*Ey koca dünyayı da verse yine cimrilik etmiş olan.*⁵⁷

⁴⁸ Hasan Aydın, *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk* (İstanbul: 7 Renk Basım Yayın 2013), 32-33.

⁴⁹ Arap edebiyatında geçmiş zamanlara ait hikaye, rivayet, fikra türü haberlerin cem edildiği eserler için bu kavram kullanılmıştır.

⁵⁰ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb fi funûni’l-edeb* (Kahire: Dâru’l-Kutub ve’-Vesâik, 1423), 2/126. (33 Cilt); Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ravzatü’l-muhibbîn ve nüzhetü’l-müştâkîn* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1403/1983), 137.

⁵¹ Mehmet Emin Acat, “Kemâl ve Bekâ Peşinde: İbn Sînâ’nın Aşkın Mahiyeti Hakkında Risalesi Bağlamında Bir Çözümleme”, *Journal of Islamic Research* 34/3 (2023), 636. (633-647)

⁵² Muhammed A’lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî et-Tehânevî, *Keşşâfî istilâhâti’l-fünûn ve’l-ulûm*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996), 2/181. (2 Cilt)

⁵³ Ca’fer b. Ahmed b. Huseyin es-Serrâc el-Bağdâdî, *Masâri’u’l-uşşâk* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/12. (2 Cilt)

⁵⁴ Ebü Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm İbn Ebü’l-İsba’, *Tahrîrû’t-Tahbîr (fi şinâ’ati’s-şi’r ve’n-negr ve beyâni i’câzi’l-Kur’ân)*, thk. Hafnî Muhammed Şerîf (Birleşik Arap Cumhuriyeti: el-Meclisu’l-A’lâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, ts.), 516.

⁵⁵ Tahâ Abdulfettâh Mukallid, *Fennu’l-ilkâ* (B.y.: Mektebetu’l-Faysaliyye, ts.), 210.

⁵⁶ Ebü İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî el-Alevî, *et-Tırâzü’l-mütezzammin li-esrâri’l-belâga* (Beyrut: Mektebetu’l-Unsuriyye, 1423), 3/104. (3 Cilt).

⁵⁷ Müteabbî, *Dîvân*, 18.

Şair, bu hatimesi ile övdüğü kişinin cömert oluşunu öyle hoş bir şekilde dile getirir ki ilk bakışta ayıplıymuş gibi görünür. Övülen kişi o denli cömerttir ki onun yardımsever oluşunu hakkıyla gösterecek bir ikram yoktur. Ne kadar ihstanda bulunsa, ne kadar dağıtsa yine de onun keremine bir ölçü olamaz. Kasidenin böyle bitmiş olmasıyla methiyede kurgulanan amacı etkili bir şekilde özetlemiş olmaktadır. Bu hatimenin akla getirdiği anlam şudur: Ben onun cömertliğini ne kadar da övsem yine hakkıyla methetmiş olmayacağım. O halde kasideyi burada bitirmem ve sözü daha fazla uzatmamam gerekir.

Şairin 25 beyitlik diğer bir methiye kasidesinde hatime küfürlü bir dille nazmedilmiştir. Bunun ise pek de hoş olmayan bir hatime olduğu izahından varestedir:

كَذَّبَ ابْنُ فَاعِلَةٍ يَقُولُ بِجَهْلِهِ مَاتَ الْكِرَامُ وَأَنْتَ حَيٌّ تُرَزَقُ

-Cehlinden dolayı- kerim zatlar öldü diyen veled-i zina yalancısıdır;

Sen rızıklandırılan bir dirisin.⁵⁸

Bir kasidenin ağır hakaret ihtiva eden ifadelerle bitmiş olmasının methiye açısından izah edilebilir bir tarafı olmadığı açıktır. Kim olursa olsun bir kişiyi överken sözü başka birine söverek bitirmenin zihinde bırakacağı olumlu bir etkisi olmadığı gibi edebiyattan beklenen edebe de tamamıyla aykırıdır.⁵⁹ Şairin böyle bir hataya düşmesi, onun tecrübesizliği ile ilgilidir. Bu kanaatimizi teyit eden husus, onun daha sonraki yıllarda söylediği kasidelerinin böyle çirkin ifadelerle bitmemiş olmasıdır. Anlaşılan şair yaptığı hatadan bir ders çıkarmış ve ileride ağır hiciv içeren şiirlerinde dahi böylesine galiz tabirler kullanmamıştır.

4. Fahr Beyitleri

Mütenebbî, şairliğin kendisinde bir mevhibe olduğunun farkındadır. İleride büyük ve meşhur bir şair olmayı beklemeye sabredememiş ve erken yaşlarından itibaren bu özelliğiyle iftihar etmeye başlamıştır. Aşağıdaki beyitte kendisini yere göğe sığdıramayan bir şairin kendisiyle nasıl iftihar ettiği görülecektir:

أَنَا تَرِبُ النَّدَى وَرَبُّ الْقَوَافِي وَسِمَامُ الْعِدَا وَغَيْظُ الْحَسُودِ

Ben cömertliğin akranı (cömertlikten kinayedir), kaftiyenin sahibi;

Ben düşmanların zehri, çekemeyenin gayzıyım.⁶⁰

Bu ifadeleriyle şair önce cömertliğiyle övünür. Cömertlik benimle aynı şeydir der. Şiir söyleme konusunda ise öylesine iddialıdır ki adeta şiir benden sorulur demek ister. Ona hasmâne bakanlar için onların zehri gibidir. Kendisini çekemeyenlerin de içinde hissetleri can sıkıcı kıskançlığın bizatihi sebebidir.

⁵⁸ Mütenebbî, *Dîvân*, 29.

⁵⁹ Şairin ilgili dönem şiirlerinde belden aşağı galiz tabirler kullandığı başka sözleri de vardır. Ancak akademik bir makalede zikri uygun görülmediği için burada sadece sayfa numarasına atıfta bulunmak yeterli olacaktır: Mütenebbî, *Dîvân*, 34.

⁶⁰ Mütenebbî, *Dîvân*, 22.

Künyesi Ebü't-Tayyib olan Mütenebbî'ye bu lakabın verilmesi hatta bununla meşhur olan tek kişi olmasının nedeni kendisinin peygamberlik davasında bulunduğu iddiasıdır.⁶¹ Bazılarına göre Mütenebbî'nin böyle bir suçlamaya maruz kalmasına itimat ederek zan beslemek doğru olmaz. Zira insanın sözleri her zaman itikadını yansıtmaz.⁶² Bu çalışmanın amaçlarından biri bu iddiayı tartışmak değildir. Araştırmayı ilgilendiren tarafı şudur ki Mütenebbî'nin ilk şiirlerinde birden fazla yerde şair, kendisini peygamberlerle kıyaslamaktadır. Hatta bazı şârihlere göre Mütenebbî, bu ifadelerinden dolayı peygamberlik iddiasıyla suçlanmıştır.⁶³ Örneğin aşağıdaki iki beyitte bu teşbihler görülür:

مَا مَقَامِي بِأَرْضِ نَحْلَةَ إِلَّا
كَمَقَامِ الْمَسِيحِ بَيْنَ الْيَهُودِ
أَنَا فِي أُمَّةٍ تَدَارَكُهَا اللَّهُ
هُ غَرِيبٌ كَصَالِحٍ فِي تَمُودِ

Nahle toprağında benim yerim, Yahudiler arasında Mesih'in yeri gibi.

Ben –Allah kurtarsın- Semûd Kavmi içinde Sâlih (a.s.) gibi garibim.⁶⁴

Aynı kasidenin içinde yer alan bu iki beytin ortak özelliği, şairin kendisini inkârcı bir kavmin içindeki İsâ (a.s.) ve Sâlih (a.s.) gibi görmesidir. Bu beyitlerde Mütenebbî'nin peygamberlik iddiasına dair bir işaret olduğunu söylemek bizce akıldan çok uzak bir ihtimaldir. Bir insanın çevresindeki haksız kişilerin şerrinden en sonunda kurtulduğunu ifade etmek için *Musa'nın (a.s.) Firavun'dan kurtulduğu gibi kurtuldu* demenin hiçbir tarafından peygamberlik iddiası çıkmaz.

5. Edebi Dilde Tecrübesizlik Emareleri

Her ne kadar şairin ilk şiirlerinde onun edebi dehasına işaret eden parlak, göz alıcı ve çekici ifadeler söz konusu olsa da henüz tecrübesizliğine delalet kimi sıradanlıkları da göze çarpmaktadır. Bu kabilden beyitlerden bir örnek olarak aşağıdaki sözleri gösterilebilir:

يُعْطِي فَلَا مَطْلَةَ يُكْذِرُهَا
بِهَا وَلَا مَنَّةً يُنْكَدُّهَا

Onun ihsanını bulandıran bir geciktirme,

Onu lekedâr eden bir minnet etme olmadan verir.⁶⁵

Mütenebbî, cömertliğe gölge düşüren iki önemli kusuru övdüğü kişiden nefyeder. Bunlardan ilki verdiği sözü geciktirme, ikincisi ise verdiği başa kakmadır. Bu iki kusur övülen kişide bulunmaz. Ancak bir şairden beklenen bu iki kusurdan uzak oluşu edebi dilin imkânlarıyla süslemesidir. En azından dinleyicinin ilgisini çekecek bir üslupta aktarmasıdır. Burada ne edebi dil ne de üslup bakımından alımlı bir anlatım söz konusudur. Övdüğü kişi, ihsanda bulunduğu hiç ertelediği gibi başa da kakmaz demenin ötesinde bir mana bulunmamaktadır. Burada şairin edebi kaygı adına bir çabada bulunduğunu söylemek zordur.

⁶¹ Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, thk. Muhibbuddîn Ebû Saîd (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), , 71/79. (80 Cilt); Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avad (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 5/167. (17 Cilt)

⁶² Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarrî, *Risâletu'l-gufrân* (Birleşik Krallık: Muessesetu Hindâvî, 2013), 125.

⁶³ Vâhidî, *Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî*,

⁶⁴ Mütenebbî, *Dîvân*, 20,22.

⁶⁵ Mütenebbî, *Dîvân*, 9.

Buna benzer bir aleladelik takip eden beyitte de bulunmaktadır. Bu beyitte de Mütenebbî, övdüğü kişiyi; lafza herhangi bir edebî üslup kazandırmadan şöyle vasıflandırır.

خَيْرٌ فُرَيْشٍ أَباً وَأَمَّجْدُهَا أَكْثَرُهَا نَائِلًا وَأَجْوَدُهَا

Bir baba olarak Kureyş'in en hayırlısı ve en yücesi.

İhsan bakımından da en çok vereni ve en cömert olanı.⁶⁶

Bu beyitte edebî bir dilin bulunmadığını söylemek Mütenebbî'ye saygısızlık olmayacaktır. Zira bir methiyede en beklendik sıfatlar tabii olarak cömertlik ve nesep bakımından soyluluktur. Şair bu beyitte cömertlik ve soylu oluşu doğrudan dile getirmiş ve ne bir teşbih ne de bir istiare veyahut en azından bir bedî' sanatı da olsa imge uyandırıcı bir anlatım biçimine yer vermemiştir. Biz burada, sadece iki beyitte şairin zikre değer bir özgünlüğü olmadığını söylüyoruz. Oysaki Tâhâ Hüseyin'e göre şair bu beyitlerin yer aldığı kasidenin tamamı hakkında me'lûf yani alışılmışın dışında herhangi bir yenilik ortaya koymamıştır.⁶⁷

Mütenebbî'nin asıl hünerinin methiyede kendini gösterdiği hatta *kariyerini biçimlendiren en önemli şiirlerinin methiyeler olduğu* pek çok edebiyat araştırmacısı tarafından kabul edilmektedir.⁶⁸ Yukarıda da görüldüğü üzere küçük yaşlarında dahi methiye temalı şiirlerinde takdire şayan bir seviyeyi yakaladığı şiirleri bulunmaktadır. Şairin çocukluk yıllarında methiye dışında hiciv ihtiva eden şiirler söylediği de vakidir. Ancak bu şiirlerinde Mütenebbî'nin herhangi bir başarısından bahsetmek mümkün değildir. Mezkûr şiirleriyle şair, başkasını hicvedeyim derken adeta kendini hicvetmiştir. Aşağıdaki beyitte bu türden bir seviye düşüklüğü net olarak görünecektir:

لَمَّا نُسِبْتَ فَكُنْتَ ابْنًا لِعَيْرِ أَبِي ثُمَّ امْتَحَنْتَ فَلَمْ تَرْجِعْ إِلَى أَدَبِ
سُمِّيَتْ بِالذَّهَبِيِّ الْيَوْمَ تَسْمِيَةً مُشْتَقَّةً مِنْ ذَّهَابِ الْعَقْلِ لَا الذَّهَبِ

Sana bir nispet verildiğinde babasız bir çocuk idin.

Sonra da imtihan edildin; herhangi bir edep sahibi olmadın.

Bugün Zehebî diye isimlendirildin; Aklın gidişinden türeyerek, altından değil.⁶⁹

Bu beyitlerde, Mütenebbî'nin hedefinde Kâdî ez-Zehebî adında bir kişi bulunmaktadır. Şair, hicvettiği kişinin soysuzluğuna işaret ederek babasız bir çocuk gibi oldukça ağır bir hakarete bulunur. Hiciv ustası İbnü'r-Rûmî'den duymaya alışkın olduğumuz bu ağır hakareten sonra bağlama pek uygun düşmeyen edepsiz yakıştırmasında bulunmuştur. Burada hicvin mantığına uygun düşmeyen bir husus bulunmaktadır. Şöyle ki birisi hakkında *babasız* yani *babası belli olmayan* demek aşırı derecede kaba bir hakarettir. Bundan sonra uygun düşenini daha aşağılayıcı bir ifade olması beklenirken *edepsiz* tabiri çok hafif kalmıştır. İkinci beyitte ise şair, yerdığı kişinin ez-Zehebî olarak nispet edilmesi üzerinden hakaretine devam etmek ister. Lügatte, ذَهَبٌ “altın” ismi ile ذَهَبٌ “gitti” fiili aynı köke mensuptur.⁷⁰

⁶⁶ Mütenebbî, *Dîvân*, 9.

⁶⁷ Hüseyin, *Ma'a'l-Mutenebbî*, 44.

⁶⁸ Ayyıldız, “El-Mutenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri”, 502.

⁶⁹ Mütenebbî, *Dîvân*, 13.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 393-394.

Yerilen kişinin nispeti olan ez-Zehebî, altınla ilişkili olumlu çağrışıma sahipken diğer taraftan “gitmek” fiili ile ilişkilendirildiğinde hakaret de ifade edebilir. Şair aslında hiç de alakalı olmadığı halde yerdiği kişinin nispetini “aklının gittiği” şeklinde yorumlar. Burada cinas sanatını kendince hicve alet etmektedir ki böylesine zorlama yorumun edebi pek de bir değeri olmadığı söylenebilir. Zaten söz konusu beyitleri şerh eden Vâhidî de “Bunlar keşke Mütenebbî divanında hiç olmasaydı” diyerek çok değersiz sözler olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

Şairin en belirgin özelliği, edebi dili ustalıklı kullanması ve bu suretle ibareye daha zengin, derin ve etkileyici anlamlar kazandırabilmesidir. Ancak anlam bakımından bu zenginliğin ilk şiirlerinde kısmen henüz kendini gerçekleştiremediği görülür. Aşağıdaki beyitte şair, aslında ileride mahir olacağı methiyenin bir nevi denemesini yaparken alelade bir dil kullanır:

وَيَرَى التَّعَظُّمَ أَنْ يُرَى مُتَوَاضِعًا وَيَرَى التَّوَاضُعَ أَنْ يُرَى مُتَعَظِّمًا

*Büyüklüğü mütevazı görünmekte, küçüklüğü de büyük görünmekte bilir.*⁷²

Övülen kişinin övgüye konu olan özelliği kibir sahibi olmamasıdır. Tevazu sahibi biri olup büyüklüğü alçak gönüllükte görmesidir. Bu sözlerde zikre değer edebi bir sanat bulunmamakla birlikte beytin manasının da bir hadisten mülhem olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir rivayete göre şöyle buyurmuştur: “مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ، وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللَّهُ” “Kim tevazu sahibi olursa Allah onu yüceltir. Kim de tekebbür ederse Allah onu alçaltır.”⁷³ Bu beyitte evet, anlam gayet doğru ve methiyeye uygunluğu bakımından sorunsuzdur. Ancak bir şairden beklenen, sadece bilindik doğruları anlatması değil, aynı zamanda estetik duyarlılığı uyandırarak edebi zevk verecek ilgi çekici bir üsluba sahip olmasıdır. Mezkûr beyitten şairin böyle bir üslup kazandığını söylemek mümkün değildir.

Şairin henüz edebi hünerinin kendini tam göstermediği diğer beytinde istiareyle yetinmesi gerektiği yerde teşbihe başvurmasıdır. Aşağıdaki beyitte bunun bir örneği fark edilecektir:

رَامِيَاتٍ بِأَسْهُمِ رِيثِهَا الْهُدَى بٌ تَشْتَقُّ الْقُلُوبُ قَبْلَ الْجُلُودِ

*Tüyleri, kirpikleri olan öyle oklar attılar ki ciltten önce kalpleri parçaladı.*⁷⁴

Bu beyitte anlatılmak istenen; sevgilinin bakışlarının bir ok gibi olduğu, kirpiklerin de bu okların uçmasına yardım eden tüylere benzediği ve baktığı kişilerin kalplerine saplanıp yaraladığıdır. Şair burada sevdiği kadını ok atan bir savaşçıya, okları bakışlara, kirpikleri de okun ucundaki tüylere benzetir. Kanaatimizce beytin anlam bütünlüğü içerisinde رِيثِهَا الْهُدَى “tüyleri de kirpikleri” şeklindeki bir teşbih yerine sadece müşebbehun bih olan رِيثِ ile iktifa ederek istiare yapılsa belâgat açısından daha uygun olurdu. Zira şairin sevgilinin bakışları üzerinden bir teşbih kurguladığı açıktır. Okun tüyleri ile sevgilinin kirpikleri arasında bir benzerliği bizatihi kendisi kurmak yerine bunu okuyucusunun hayal dünyasına bıraksa idi daha şık durabilirdi.

⁷¹ Vâhidî, *Şerhu divâni 'l-Mütenebbî*, 120.

⁷² Mütenebbî, *Divân*, 15.

⁷³ Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî b. Hakmûn el-Kudâî, *Müsenedu's-Şihâb el-Kudâî*. thk. Hamdî b. Abdulhamîd (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, 1407/1986), 1/219. (2 Cilt)

⁷⁴ Mütenebbî, *Divân*, 19.

Mana açısından zayıflığın görüldüğü diğer bir beyitte şair, methiye makamında söylenmesi bizce uygun olmayan bir ifadeye yer vermiştir. Beyit şöyledir:

أَمَطِرَ عَلَيَّ سَحَابَ جُودِكَ نَرَّةً وَانظُرْ إِلَيَّ بِرَحْمَةٍ لَا أَعْرُقُ

Cömertliğinin bulutunu sağanak yağdır üzerime.

Rahmet nazarıyla bana bak ki boğulmayayım.⁷⁵

Şair burada gayet kolay anlaşılır kelimeler kullanır. Herhangi bir kapalılığa yer vermeden basit kelimelerle övdüğü kişinin cömertliğini sağanak yağmura benzetir. Klasik Arap methiyesi açısından basmakalıp bir teşbihi ifade eden bulut-cömertlik benzetmesinden sonra *merhamet et ki bu rahmet yağmurlarında gark olmayayım* ifadesi kanaatimizce uygun düşmemiştir. Şair, övdüğü kişinin cömertliğini kendince sağanak yağmura benzetip sonra da *ama boğma beni* demesinin ikrama çok da ihtiyacı olmadığını veya aşırı ihsanlarının olumsuz şeyler getirebileceği gibi çağrışımları bulunmaktadır. Bu ise Mütenebbî'nin alışkın olduğumuz methiyelerindeki üslubuna pek benzememektedir.

Sonuç

Bir Arap atasözü şöyle der: *أَوَّلُ الرَّفْصِ حَنْجَلَةٌ* “Dansın başı hanceledir.” Yeni doğmuş keklik kuşunun dengesini kurmakta zorlandığı için ilk adımlarını atarken sağa sola salınarak yürüyüşünü ifade eden hancele, bu atasözünde bir hayat gerçeğine işaret eder. Hiç kimse dans etme işinde bir anda usta olamaz. İlk başlarda dans etmeye çalışan kişinin hareketleri gülünç gelebilir ama daha sonra tedrici olarak ritim tutturmayı öğrenecektir. Araplar bu atasözünü herhangi bir işe yeni başlayan kimselerin ilk başlardaki acemiliklerinin hayra alamet olduğunu ifade etmek için kullanırlar. Biz bu çalışmada, mezkûr Arap atasözündeki mesajın Mütenebbî'nin şairliğini tanımlamak için kısmen doğru kısmen de yanlış olduğu kanaatine ulaştık. Şöyle ki şârih Vâhîdî'ye göre Mütenebbî divanında yer alan toplam 5490 beyitten 2350 tanesi şairin çocukluk ve erken gençlik yıllarında söylediği şiirleri kapsamaktadır. Bu şiirlere bakıldığında şairin olgunluk dönemini temsil eden kasidelerinden hiç de geri kalmayacak fevkaladelikte eserler ortaya koyduğu görülür. Bu şiirlerde Mütenebbî, istiare ve teşbihlerdeki kullanım ustalığıyla dikkat çeker. Küçük yaşta olmasına rağmen felsefi bazı konulara atıfta bulunması, tecrübe sahibi güngörmüş ihtiyarların ancak söyleyebileceği hikmetâmez tespitlerde bulunması vb. hususiyetleriyle şair, okuyucusuna büyümüş de küçülmüş dedirtmektedir. Bu türden ustalık gerektiren şiirler incelendiğinde, şairliğin Mütenebbî'de doğuştan gelen bir Allah vergisi olduğu kolaylıkla anlaşılır. Çalışmada bunların örneklerine yer verildi. Ancak diğer taraftan bu tür yüksek nitelikli şiirler ile kıyaslandığında şiir sanatı bakımından oldukça düşük seviyede beyitler de karşımıza çıkmıştır. Divanın Seyfiyyât ve Kâfûriyyât kısımlarındaki olgunluk merhalesi şiirleri ile karşılaştırıldığında hiç özenilmediği fikrini uyandıran değersiz bu beyitleri söyleyen sanki Mütenebbî değildir. Çalışmada bu kabilden şiirlerin eleştirisi yapılmıştır. Dolayısıyla Mütenebbî'nin olgunluk öncesi dönemde söylediği şiirler hakkında genel geçer bir hüküm vermek mümkün değildir. Bir kısmı şiir değil, şiir denemesinden ibarettir. Bazıları ise kelimenin tam anlamıyla harikuladedir. Az bir kısmında ise şairin abartıları gayet

⁷⁵ Mütenebbî, *Dîvân*, 29.

çirkindir; tekellüfün izleri barizdir. Şunu da itiraf etmemiz gerekir ki bu çalışmada sınırlı sayıda başlık altında ve yine çok az sayıda beyit üzerinden araştırma yapılmıştır. Olgunluk öncesi döneme ait tüm şiirleri kapsayacak şekilde bir analiz mümkün olmamıştır. İlgili dönemde söylenmiş en iyi, en kötü ve orta düzey kalitede beyitler seçilmiştir. Bütünün içerisinden parça seçilirken maalesef tam bir objektiflik tutturulamamış olabilir. Bu açıdan bu makalenin tavsiyesi söz konusu dönemde söylenmiş şiirlerin tamamına yönelik bir lisansüstü çalışması yapılmasıdır. Böyle bir çalışmada şairin olgunluk öncesi ve sonrası dönemde söylediği şiirlerindeki sanatsal karşılaştırmanın Mütenebbî araştırmalarına büyük bir katkı sunacağı düşüncemizdir.

Kaynakça

- Abdulazîz, İlhâm. “el-İstiâre ve’t-temâsuku’n-nassî diâsetun fi kasideti’l-Mutenebbî dayfun elemme bi-ra’sî”. *Mecelltu Kulliyeti Dâri’l-Ulûm* 65/1 (2024), 171-232.
- Acat, Mehmet Emin. “Kemâl ve Bekâ Peşinde: İbn Sînâ’nın Aşkın Mahiyeti Hakkında Risalesi Bağlamında Bir Çözümleme”. *Journal of Islamic Research* 34/3 (2023), 633-647.
- Alevî, Ebû İdrîs el-İmâm el-Müeyyed-Billâh Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm el-Hüseynî. *eş-Tırâzü’l-mütezzammin li-esrâri’l-belâğa*. 3 Cilt. Beyrut: Mektebetu’l-Unsuriyye, 1423.
- Alyân, Mustafâ. *Siygatu’l-mubâlağa fi şî’ri’l-Mutenebbî*. Ürdün: Haşimiyye Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Arûd, Züheyr Muhammed İkâb. *el-Hazfu fi şî’ri Ebi’t-Tayyib el-Mutenebbî*. Yermük: Yermük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Atîk, Abdulaziz. *İlmu’l-beyân*. Beyrut: Dâru’n-Nahda, 1982.
- Aydın, Hasan. *Mitos’tan Logos’a Eski Yunan Felsefesinde Aşk*. İstanbul: 7 Renk Basım Yayın 2013.
- Ayyıldız, Esat. “El-Mutenebbî’nin Seyfüddevle’ye Methiyeleri (Seyfiyyât)”. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 497-518.
- Bağdâdî, Ca’fer b. Ahmed b. Huseyin es-Serrâc. *Masâri’u’l-uşşâk*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avad. 17 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2002.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdülkâdir ‘Atâ. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1417/1998.
- Bedîî, Yûsuf. *eş-Şubhu’l-münebbî ‘an haşşiyyeti’l-Mütenebbî*. thk. Mustafâ es-Sekâ, Muhammed Şitâ. Beyrut: Dâru’l-Maârif, ts.
- Blachère, Régis. *Ebu’t-Tayyib el-Mutenebbî: Dirâsetun fi’t-târîhi’l-edebî*. çev. İbrâhîm el-Kîlânî. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1405/1985.
- Cerrâr, Şezâ Atâ. “Kasidetu’l-Mutenebbî el-yâiyye kefâ bike dâen en tera’l-mevte şâfiyen dirâsetun tahlîliyye”. *Mecelltu Ma’ârif* 15 (2014), 109-126.

- Cevder, Muhammed Ali Muhammed. *Şurûhu Dîvânî'l-Mutenebbî: Dirâsetu Muvâzene fi'l-menâhici ve't-tatbîk*. Libya: Tarâblus Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili Bölümü, Doktora Tezi, 2009-2010.
- Cum'a Alî, es-Sâdık. *el-İstisnâ fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Sudan: Ummu Durmân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdilazîz b. el-Hasen el-Kâdî. *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih*. thk. Ebu'l-Fadl İbrâhîm. b.y.: Matbaatu Îsâ el-Bâbî, ts.
- Durmuş, İsmail. "Mütenebbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/195-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Durmuş, İsmail, "Teşhis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/565-566. İstanbul: TDV Yayınları, 2011),
- Ebû Ridvân, Lüeyy Mahmûd Muhammed. *Cumûu'l-kille fi dîvânî'l-Mutenebbî ve delâletüha'l-belâgiyye*. Kudüs: Kudüs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ebû Subeyh, Muhammed – el-Anber, Abdullâh. "Kırâatun fi Kasîdeti Kefâ bike dâen li'l-Mutenebbî". *Dirâsât* 48/3 (2021), 22-35.
- Esikâr, İbrahim. "Suhriyyetu'd-Tedât ve'l-mufârakati'l-mecâziyye fi Kâfûriyyâti'l-Mutenebbî." *Mecelletu Alâmât* 40 (2013), 133-141.
- Fârih, Muhammed. the Metaphor and its Pilgrim Effect in the Poetry of Abu al-Tayeb al-Mutanabi -an Argumentative, Deliberative Approach. *Mecelletu'l-Mevrûs* 9/2 (2021), 327-335.
- Gânim, Rulâ Hâlid Muhammed. *el-Âhâr fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Filistin: Necah Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Haddâd, Melike Ali Kâzım. *Serikâtu'l-Mutenebbî fi'n-nakdi'l-Arabiyyi'l-kadîm*. Kûfe: Kûfe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Hamed, Muhammed Ahmed Surûr. *Nûnâ't-te'kîd fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Sudan: Ummu Durmân Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, ts.
- Hüseyn, Tâhâ. *Ma'al-Mutenebbî*. Birleşik Krallık: Muessesetu Hindâvî, 2013.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh. *Târîhu Dimeşk*. thk. Muhibbuddîn Ebû Saîd. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî el-Bağdâdî. *Fesrî şî'ri'l-Mütenebbî*. thk. Ridâ Recep. Dimeşk: Dâru'l-Yenâbî', ts.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed, *Mekâyîsu'l-luğa*. thk. Abdüsselâm Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimmâ şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-'ayân*, thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.

- İbn Kayyım, Ebû Abdillâh Şemsüddîn el-Cevziyye. Muhammed *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhetü'l-müşâtâkîn*. Beyrut: *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, 1403/1983.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Te'vilü müşkili'l-Şur'ân*. thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: *Dâru Sâdir*, 1414.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *Şubhu'l-a'sâ fi şinâ'ati'l-inşâ'*. 14 Cilt. Beyrut: *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, 1407/1987.
- Kudâî, Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Alî b. Hakmûn. *Müsnedu's-Şihâb el-Kudâî*. thk. Hamdî b. Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: *Muessesetu'r-Risâle*, 1407/1986.
- Maarrî, Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân. *Risâletu'l-gufrân*. Birleşik Krallık: *Muessesetu Hindâvî*, 2013.
- Mahmûd Şakir, Muhammed. *Kitâbu'l-Mütenebbî*. Kahire: Şeriketu'l-Kuds, 1977.
- Medverî, Sâmîye. *Şi'ru'l-Hikme beyne'r-ru'yeti'l-felsefiyye ve'l-melfûzu'n-nefsî inde'l-Mutenebbî*. Cezayir: Akîd el-Hâc Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009-2010.
- Mukallid, Tahâ Abdulfettâh. *Fennu'l-ilkâ*. B.y.: Mektebetu'l-Faysaliyye, ts
- Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fi el-Kindî. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: *Dâru Beyrut*, 1403/1983.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: *Dâru'l-Kutub ve'-Vesâik*, 1423.
- Ömeroğlu, Elif Nur. "Metindilbilim Açısından el-Mütenebbî'nin Ahyâ ve Eyser İsimli Kasidesinin Analizi". *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)* 6/1 (2023), 37-59.
- Sâlih, Bilâl Mahmûd Ya'kûb. *el-İğtirâb fi şî'ri'l-Mutenebbî*. Amman: Haşimi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Sâlihî, İbrâhîm. *et-Ta'rid fi medâihi'l-Mutenebbî'l-Kâfûriyye*. Biskra: Muhammed Khider Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009).
- Sâlihî, İbrâhîm. *et-Ta'rid fi medâihi'l-Mutenebbî*. Cezayir: Muhammed Haydar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî ve mâ lehû ve mâ 'aleyh*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Kahire: Mektebetu Huseyn et-Ticâriyye, ts
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, 1407/1987.
- Sumeyye, Muveylîh. "The Manifestations of the Artistic Image in the Praise of Al-Mutanabbi - Metaphor and Analogy as a Example". *Mecelletu'l-Kâri' di'd-dirâsâti'l-edebîyye* 5/2 (2022), 263-276.

- Sübki, Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi. *'Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîşi'l-Miftâh*. thk. Adülhamîd Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 1423/2003.
- Şâir, Mûsâ. "et-Tasgîr fî şî'ri'l-Mutenebbî". *Mecelletu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Urdunî* 23-24 (Haziran 1984), 39-65.
- Şefika, Umrâvî. *Tecelliyâtü kasîdeti'l-medhi fî şî'ri'l-Mutenebbî: Dirâsetün fenniyyetün cemâliyye*. Ümmü'l-Bevâkî: el-Arabî b. Muheydi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî. *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1996.
- Vâhidî, Nîsâbûrî Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Dîvâni'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1419/1999.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.